

- ¹ E. de Maesschalck, *Maria van Bourgondië, een begeerde bruid* (Antwerpen, 1982).
- ² Idem, *Marx in Brussel, 1845-1848* (Leuven, 2005); idem, *Davidfonds 1875-2000* (Leuven, 2000).
- ³ R. Vaughan, *Philip the Bold. The formation of the Burgundian state* (Londen, 1962); idem, *John the Fearless. The growth of Burgundian power* (Londen, 1966); idem, *Philip the Good. The apogee of Burgundy* (Londen, 1970); idem, *Charles the Bold. The last Valois duke of Burgundy* (Londen, 1972).
- ⁴ S. Laporte, ed., *L'art à la cour de Bourgogne. Le mécénat de Philippe le Hardi et de Jean sans Peur (1364-1419), les princes des fleurs de lis* (Parijs, 2004).
- ⁵ B. Schnerb, *Jean sans peur: le prince meurtrier* (Parijs, 2005).
- ⁶ De meeste bijdragen over het Bourgondische hof zijn gebundeld in W. Paravicini, *Menschen Am Hof Der Herzöge Von Burgund. Gesammelte Aufsätze* (Stuttgart, 2002).
- ⁷ Zie onder andere P. Arnade, *Realms of ritual. Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent* (Ithaca, 1996) en E. Lecuppre-Desjardin, *La ville des ceremonies. Essai sur la communication politique dans les anciens Pays-Bas bourguignons* (Turnhout, 2004).
- ⁸ L.V.G. Gorter-Van Royen, *Maria van Hongarije, regentes der Nederlanden. Een politieke analyse op basis van haar regentschaps-ordonnanties en haar correspondentie met Karel V* (Hilversum, 1995).
- ⁹ B. van den Boogert en J. Kerkhoff, *Maria van Hongarije. Koningin tussen keizers en kunstenaars. 1505-1558* (Zwolle, 1993).
- ¹⁰ Gorter-Van Royen, *Maria van Hongarije*, 287-306.
- ¹¹ Zo waren er diverse *gentilshommes* aan Maria's hofhouding verbonden uit het geslacht Trazegnies: in 1548 *le jeusne Tresignies* en *le plus jeusne Tresignies* en in 1551 *le seigneur de Tresignies* (p. 289). In 1548 moet het gaan om twee zonen van Jan II, baron van Trazegnies († 31 mei 1550). De oudste (waarschijnlijk *le jeusne* uit 1549), Karel, moet de nieuwe heer van Trazegnies zijn geweest in 1551. Zie H. Cools, *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)* (Zutphen, 2001) 295 en J. Plumet, *Les seigneurs de Trazegnies au Moyen Age. Histoire d'une celebre famille noble du Hainaut, 1100-1550*. (Mont-Sainte-Genevieve, 1959) 259-269.

RESPECT AFDWINGEN

Conrad Gietman, *Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)*, Adelsgeschiedenis, VII (Utrecht: Uitgeverij Van Gruting, 2010, 343 p., ill.)

Korte lontjes hadden ze. Bij de minste of geringste belediging voelden ze zich in hun eer aangeast en sloegen ze erop los of grepen ze naar een wapen, soms zelfs naar een vuurwapen. Vooral wanneer drank in het spel was, waren ze heel snel aangebrand en hoefde maar weinig te gebeuren of er vielen gewonden, een enkele keer zelfs doden. Het gebruik van geweld verhoogde hun prestige in de groep aanzienlijk en het maakte hen gevreesd bij anderen. We hebben het hier niet over probleemjongeren in naoorlogse flatwijken, voordat minister Vogelaar de zaak ging aanpakken, maar over adellijke kasteelbewoners in Oost-Nederland rond 1600. Historicus Conrad Gietman, verbonden aan de Hoge Raad van Adel en het Centraal Bureau voor Genealogie, laat veel hoogwelgeboren geweldplegers de revue passeren in zijn dissertatie *Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)*, waarop hij eind september 2010 promoveerde aan de Universiteit Utrecht. De auteur geeft een fascinerend beeld van de eerbeleving onder edelen in Overijssel en delen van Gelderland en Drenthe. Hij laat zien hoe ongeremd geweld in het midden van de zestiende eeuw de gewoonste zaak van de wereld was, om in de loop van de zeventiende langzaam af te nemen. Hilarisch is het verhaal over een edelman die met een kandelaar gooit, de verkeerde raakt en dan met een volgende kaarsenstandaard wel degene treft die hem boos gemaakt heeft. Bij die verhalen moet ik onwillekeurig denken aan krantenberichten over jeugdigen en niet meer zo jeugdigen van vandaag die zich niet kunnen beheersen wanneer zij zich in hun eer geraakt voelen.

Gietman maakt zelf de vergelijking met de hedendaagse problematiek niet. Hij trekt in het geheel geen parallellen met andere groepen in andere tijden. Hij begeeft zich ook niet in sociaal-wetenschappelijke verklaringsmodellen. Voor de eercultuur van de Oost-Nederlandse adel uit de jaren 1555-1702 komen geen antropologische pendanten als Siciliaanse mafiosi, Afghaanse stamhoofden of Schotse clanleiders aan bod. Wel tracht hij een verklaring voor het

afnemen van het eergeweld in *Die höfische Gesellschaft* (1969) van de grote socioloog Norbert Elias te vinden, maar dat leverde niets op. Diens *Über den Prozess der Zivilisation* (1939) zou misschien meer aanknopingspunten bieden, maar Gietman laat het bij de door hem in het bronnenmateriaal waargenomen factoren: het sterker worden van de overheid en de groeiende rol van de kerk.

Conrad Gietman is een historicus van de vroeg-moderne tijd die de adel in het oosten van Nederland bestudeert en wat hij daarover vindt, plaatst hij in het kader van het eliteonderzoek zoals dat de afgelopen decennia vorm heeft gekregen. Hij noemt daarbij met name Johan Aalbers en Henk van Nierop, de grondleggers van het moderne adelsonderzoek in de periode na de Middeleeuwen. Gietman koos voor een meer antropologische benadering waarbij hij de ontwikkelingen van binnenuit wilde beschrijven en verklaren. Het boek is op die manier vooral een mentaliteitsgeschiedenis van de adel geworden, waarin zowel het denken van de adel als het denken over de adel voor het voetlicht komt, geconcentreerd op het begrip eer en alle daarmee verbonden codes.

In zijn benadering legt de auteur zich nadrukkelijk beperkingen op: 'niet het hele bereik van het Oost-Nederlandse adellijke leven gedurende anderhalve eeuw kan hier voor het voetlicht worden gebracht. De sferen van kerk en religie, het beheer van bezittingen en rechten, de materiële vormgeving van het bestaan en de dagelijkse beslommingen op kwartier- en landdagen blijven goeddeels buiten beschouwing.' Ten aanzien van de religieuze en politieke aspecten valt de beperking in de praktijk nogal mee. Religie komt zelfs vaak aan bod, bijvoorbeeld bij de reeds genoemde intoming van het adellijke geweld, bij de afnemende seksuele vrijheid van jonge edellieden, bij uitvoerige sterfbedverslagen of bij de uitsluiting van katholieke of lutherse edellieden uit de ridderschapsvergaderingen. Het optreden van de adel in die lichamen komt in diverse verbanden aan de orde, veelal in relatie met geweldpleging. Zo beschrijft de auteur het intimiderende optreden van de Twentse drost Unico Ripperda tot Hengelo en Boekelo op de Overijsselse landdag te Deventer in 1621. De strijd in de landdag escaleerde zelfs tot straatgevechten en stadhouder Maurits moest eraan te pas komen om de woedende drost in het gareel te krijgen. Hoewel hij aan religie en politiek geen afzonderlijke hoofdstukken wijdt, doet Gietman in zijn restrictieve opmerking aan het begin onvoldoende recht aan hetgeen hij later over deze onderwerpen te berde gaat brengen.

Anders ligt dat bij het beheer van bezittingen en de materiële vormgeving van het bestaan. Die elementen komen nauwelijks aan bod, hoe begrijpelijk dit ook is gezien de omvang van het doorgenomen materiaal. Met het buiten beschouwing laten van de materiële vormgeving van het bestaan blijft de adellijke levensstijl buiten beeld, die volgens diverse adelsstudies juist essentieel is voor het onderscheidende karakter van de adel en alles te maken heeft met het kernthema eer. Volgens deze studies maakt deze levensstijl deel uit van de worsteling van de adel om zich te onderscheiden van niet-adellijke landgenoten, zeker wanneer die aristocratische ambities tonen. Doordat de materiële aspecten van het adellijke leven in Oost-Nederland niet zijn meegenomen is er geen vergelijking mogelijk met hetgeen hierover ten aanzien van adellijke leven in het westen en midden van het land reeds bekend is geworden, zoals aanvankelijk het doel van het project was. Voor deze keuze tot beperking zijn goede argumenten. Het materiaal dat de auteur gezien heeft is indrukwekkend en hij laat de lezer daar op goed gedoseerde wijze in delen. Hij heeft een relatief groot gebied genomen. Het oosten van Nederland definieert hij als de provincie Overijssel, de Graafschap Zutphen, het oostelijk deel van de Veluwe en het zuidelijk deel van de Landschap Drenthe. Misschien had hij de delen van de Veluwe en Drenthe er af moeten laten, omdat het nu net zo goed een heel forse klus is geweest en het trekken van een grens binnen een regio toch wat lastig is, zeker in het geval van de Veluwe.

Gietman behandelt het afgebakende onderzoeksterrein grondig. Hij concentreert zich na een uiteenzetting over eerbegrip in het eerste hoofdstuk ('De wereld van eer') op de aspecten 'Huis en familie', 'Heerschappij en geweld' en 'Het recht van de jacht'. De hoofdstukken vor-

Familieportret van de Overijsselse edelman Willem Ripperda tot Boxbergen en Hengelo en zijn gezin door J.P. van Wijck, 1650 (doek; part. coll.; foto M. Hogeboom)

men een evenwichtige mix van anekdotische voorbeelden, goed gekozen citaten en observerende opmerkingen. Met verklaringen is hij terughoudend, maar waar hij ze geeft, zijn ze steekhoudend, zoals wanneer het gaat om de afname van het geweld en de in dezelfde lijn liggende ontwikkelingen naar grotere seksuele beheersing. Het functionele karakter van de persoonlijke verhalen wordt sterk verhoogd door de superieure stijlbeheersing van Gietman. Zijn stilistische kwaliteiten zijn tijdens de promotie diverse keren geprezen. Zijn manier van schrijven is zo overtuigend dat de lezer de kwantitatieve onderbouwing nauwelijks mist. Bij een herlezing wordt toch wel duidelijk dat gemiddelden en getalsmatige ontwikkelingen, zoals de auteur die wel geeft voor bijvoorbeeld de huwelijksleeftijd, de vergelijkbaarheid van deze studie groter zouden maken. Hier is nadrukkelijk een kwalitatief historicus aan het woord, die zijn meeslepende verhaal niet laat onderbreken door tabellen en grafieken.

Heel sterk aan Gietmans kwalitatieve benadering is dat hij met zijn rijke bronnenmateriaal zowel het adellijke zelfbeeld over eer reconstrueert als het beeld dat andere sociale groepen daarvan hadden. Hij komt met brieven en geschriften van edelen, maar ook van stedelijke regenten en predikanten. Hij laat eerge relateerde reacties van edelen zien, ten opzichte van standgenoten, ondergeschikten als personeel of boeren, politieke concurrenten als stadsbestuurders en meerderen als vorsten, stadhouders of leden van de hoge adel. Een prachtige bron is bijvoorbeeld de huiskroniek die de Overijsselse edelman Sweder Schele aan het begin van de zeventiende eeuw heeft geschreven.

Ik heb de dissertatie van Gietman snel moeten lezen, omdat ik ruim twee weken vóór de promotie gevraagd ben om in te vallen als opponent. Dat gedwongen lezen was geen straf. In de avonduren en het weekend was het zelfs buitengewoon plezierig om in dit boek te

lezen. Als leesgenoegen was het zeker niet minder dan mijn lectuur tijdens de afgelopen kerst- en zomervakanties: de boeken van Adam Zamoyski over de tocht van Napoleon naar Rusland en het Wener Congres. Het is dezelfde mix van anekdoten, citaten en analyserende observaties die de lezer meenemen naar de Russische vlakten en de Weense balhuizen om te begrijpen hoe Napoleon ten onder ging en hoe zijn overwinnaars de wereld verdeelden. Gietman neemt ons mee naar kastelen en jachtvelden om ons te doen vatten hoe de Oost-Nederlandse edelen dachten en hoe er over hen gedacht werd. Centraal in die gedachten stond het begrip 'eer'.

Met het laten zien van de ontwikkelingen van het eerbegrip in de oostelijke delen van Nederland tussen het midden van de zestiende eeuw en het begin van de achttiende eeuw heeft Conrad Gietman een belangrijke bijdrage geleverd aan het beeld van de adel in de vroegmoderne tijd. Net als bij de stadsgeschiedenissen, waarvan ik er in diverse tijdschriften al heel wat gerecenseerd heb, wordt de kaart van Nederland op het gebied van de adelsgeschiedenis steeds verder ingevuld. Nog een paar studies over specifieke thema's, nog een paar goede familiegeschiedenissen zoals die over het geslacht Van Wassenaer tien jaar geleden, nog een aantal case-studies in *Virtus* en er kan een mooie synthese over de Nederlandse adel van de vroege middeleeuwen tot heden komen. Daar is wel een goed historicus met grote stilistische kwaliteiten voor nodig. Zulke auteurs zijn er.

Renger de Bruin

TWICKEL IN VERANDERING

Aafke Brunt en Jan Haverkate, *Tussen twee tijden. Twickel in de negentiende eeuw. Het levensverhaal van Carel Baron van Heeckeren 1809-1875* (Zwolle: Waanders, 2010, 248 p., ill.)

De Carel van Heeckeren om wie het in dit boek gaat en wiens tweehonderdjarige geboortedag in 2009 werd herdacht, heette voluit Jacob Derk Carel baron van Heeckeren van Kell en stamde uit de Ruurlose tak van de Van Heeckerens (van Kell). Hij trouwde in 1829 zijn nichtje, de tien jaar oudere en ziekelijke Marie Cornélie gravin van Wassenaer-Obdam. Over dit huwelijk zal veel gepraat zijn in de Nederlandse aristocratische wereld van die dagen. Zulks wel in de eerste plaats vanwege de nauwe verwantschap der jonggehuwden, het grote leeftijdsverschil tussen bruid en bruidegom en het miljoenenvermogen van Cornélie, zoals de laatste telg uit de stam Van Wassenaer-Obdam door intimi werd genoemd.

Hun relatie wordt hier belicht door twee zeer competente auteurs, die beiden al eerder hun sporen hebben verdiend op het terrein van de geschiedschrijving van Twickel: de toegewijde beheerster van het huisarchief Aafke Brunt en de journalist Jan Haverkate, eerder samenstellers van het waardevolle *Twickel bewoond en bewaard*. Ditmaal maken zij, zonder in voyeurisme of sensatiezucht te vervallen, aan de hand van authentiek materiaal uit het Twickelse huisarchief duidelijk dat het huwelijk van Carel en Cornélie naar alle waarschijnlijkheid gelukkig geweest is. Het duurde echter maar betrekkelijk kort, tot 1850, en bleef kinderloos. Enkele jaren later vond Carel een nieuwe levensgezellin in Isabelle Antoinette barones Sloet van Toutenburg. Uit hun huwelijk werden drie kinderen geboren: Marie Cornélie, later gravin van Aldenburg Bentinck en vrouwe van het Weldam en Middachten, George (Carel George Unico Willem), die jong aan voedselvergiftiging overleed, en Rodolphe Frédéric, de in 1936 overleden, even markante als eigenzinnige laatste heer van Twickel. Het is wel zeker dat het huwelijk van Carel met de mooie en artistiek (vooral muzikaal) begaafde Isabelle Sloet minder harmonieus geweest is dan zijn eerste. In de bewaard gebleven brieven toont zij zich iemand met een